
Tamara Nikolić Đerić

Ugroženi identiteti – projekt sufinanciran
sredstvima programa Kreativna Europa
tnikolicdjeric@gmail.com

DOI
<https://doi.org/10.32458/ei.28.1>

UDK

069:659.122
303.62:069-052

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. lipnja 2023.

Prihvaćeno: 15. lipnja 2023.

Što publika osjeća? Izložbe kao pokretači empatije i otpornosti: stajalište temeljeno na kvalitativnoj evaluaciji

Prijevod izvornika na engleskom jeziku

Većina pretpostavki o motivaciji za posjet muzejima temelji se na ideji muzeja i/ili izložbi kao prostora za učenje. Evaluacija iskustava publike vezanih uz izložbu Ugroženi identiteti, koja se bavi sa sedam različitih migracijskih procesa koji su se odvijali u posljednjih stotinu godina u Europi, nadilazi učenje i kognitivne aspekte istraživanja publike i, u skladu sa zaokretom prema afektivnom u muzejima, bavi se osjećajima koje je izložba pobudila. Rezultati evaluacije pokazuju potencijal koji izložbe imaju kao pokretači empatije i otpornosti.

Kako bi prepoznala interpretativne strategije koje olakšavaju afektivno kustostvo, autorica primjenjuje teoriju izgradnje afektivne niše. Suprotno izgradnji kognitivne niše koja se sastoji u razvoju i korištenju okolišnim resursima za pomoć u pamćenju, rješavanju problema, rasuđivanju i drugim oblicima razmišljanja, izgradnja afektivne niše sastoji se u manipuliranju resursima kako bi se utjecalo na način na koji osjećamo pismo kustostva i predstavljanje osobnih narativa i artefakata povezanih s narativom.

Ključne riječi: afektivno kustostvo, teorija izgradnje afektivne niše, razvoj publike, migracija, muzejska izložba

“Pod površinom naših društava nalaze se tisuće i tisuće priča koje dodaju nijanse i detalje crno-bijeloj slici povijesnih događaja. Mnoge su od ovih priča preosobne ili pretraumatične za dijeljenje. Osjećaji poput očaja, srama ili krivnje mogu ići uz njih i čovjek bi se mogao bojati reakcija drugih ako ih iznese.”¹

“Ugroženi identiteti” projekt je financiran sredstvima iz programa Kreativna Europa između šest kulturno-povijesnih muzeja i jednog sveučilišta koji zajedno rade na istraživanju dugoročnih posljedica različitih migracijskih procesa koji su se odvijali u Europi tijekom posljednjih stotinu godina. Svaki je partner radio na lokalnom procesu migracije predstavljenom kroz sedam lokalnih izložbi. Kako bi se mogli usporediti rezultati svih sedam istraživačkih procesa i pripremiti zajedničku putujuću izložbu nakon toga, pažljivo je osmišljen vodič za polustrukturirani intervju.

“Ne samo da smo željeli znati što se dogodilo i kako su događaji utjecali na same migrante, njihovu djecu i unuke, već smo željeli saznati i više o tome kako je to utjecalo na odnose među generacijama. O kojim bi upečatljivim ponašanjima i osjećajima svaka generacija izvještavala, prenijela ponašanja i osjećaje koje bismo izravno povezali s migracijskim procesom? Na kraju, ali ne i najmanje važno, bilo nam je važno osnažiti naše informatore. To je značilo završiti intervju pitanjima o pozitivnim krajnjim ishodima borbi, uključujući povećanu snagu, otpornost i bolji život.” (Pabst 2022)

Jedna od središnjih ideja koja je potaknula istraživanje bio je transgeneracijski prijenos traume i njegov utjecaj na današnje društvo. Kako su sva ta migracijska iskustva oblikovala život suvremenih Europljana i što se tu može naučiti kako bi se izgradila veća empatija i otpornost? Nažalost, tijekom istraživačkog procesa počeo je rat u Ukrajini, a naše istraživanje i izložba postali su još relevantniji jer smo ponovno bili suočeni s traumom i raseljavanjem.

Polustrukturirani intervju, koji je prijavilo svih sedam partnera, uključivao je opća pitanja o sjećanjima iz djetinjstva, najvažnijim ljudima u životu ispitanika, sjećanjima na migracijski proces i razini utjecaja na svakodnevni život i međuljudske odnose unutar obitelji i/ili šireg društvenog konteksta. Neka su se pitanja razlikovala ovisno o generaciji (ovisno je li sama osoba migrant ili potomak druge ili treće generacije), ali zajednička su im pitanja bila ona koja su se bavila osjećajima povezanim s identitetom. Od sugovornika se tražilo da izraze svoj osjećaj identiteta, što za njih znači *dom* i postoje li predmeti ili priče / pjesme koje ih povezuju s njihovim migracijskim iskustvom.

S ovim skupom pitanja i zajedničkim vrijednostima o tome kako pristupiti informatorima, istraživanje je u svih sedam zemalja provedeno tijekom teških vremena pandemije bolesti COVID-19.

Muzej Vest Agder u Norveškoj istraživao je posljedice njemačke okupacije između 1940. i 1945. godine.² Kuća istraživača Knuda Rasmussensa istraživala je zajedničku grenlandsko-dansku po-

1 Za više informacija o projektu, posjetite <https://i-on.museum/>.

2 *Tijekom pet godina okupacije, njemačke su postrojbe pristupile norveškom društvu na više različitih načina; regrutirale su političke simpatizere i brutalno kažnjavale svoje protivnike. Godine 1945., kada je okupacija završila, Nijemci su otišli. Ali ostavili su svoje tragove, a više od 75 godina poslije još uvijek postoje mnogi koji se bore s dugoročnim posljedicama onoga što se dogodilo tijekom rata. Osuda onih koji su surađivali s Nijemcima bila je ekstremna, kako od strane norveških vlasti, tako i od lokalnog društva. Mnogim ženama koje su imale avanturu s njemačkim vojnikom javno je odrezana kosa i njihove su ih obitelji i ljudi*

vijest koja je gotovo isključivo uključivala nejednaku ravnotežu moći, koja se i danas odražava u predrasudama, nerazumijevanju i rasizmu.³ Etnografski muzej Istre radio je na temi raseljavanja talijanskih Istrana nakon Drugoga svjetskog rata i posljedica tog raseljavanja koje su i danas zamjetne. Taj takozvani “istarski egzodus” najjasnije se ogleda u današnjem odnosu ljudi i njihovih potomaka koji su napustili Istru i onih koji su ostali (Moscarda i Nikolić Đerić 2022). Ajtte – glavni muzej Sami kulture usredotočio se na priču o gubitku zemljišta koja se dogodila prije stotinu godina, uzrokujući sukob između Sami kulture na sjeveru i Sami kulture na jugu,⁴ dok se istraživački projekt koji je proveo Fakultet za komunikacijske znanosti Sveučilišta u Vilniusu bavio načinom na koji su komunicirana traumatična iskustva, ožiljci iz prošlosti i neizrečena sjećanja žena koje su preživjele holokaust (Latvyte 2022). Muzej središnje Pomeranije u Šlupsku sa svojim istraživačkim doprinosom *Poslijeratno naselje u Šlupsku* prikazao je ne samo da su procesi naseljavanja Poljaka na prethodno njemačkom zemljištu bili vrlo složeni i predstavljali izazov, već i kako se oblikovao suživot ljudi koji su ovamo migrirali (Ciecholewska Hanowska 2022). Naposljetku, Nacionalni muzej suvremene povijesti Slovenije proveo je participativno istraživanje, s ciljem rasvjetljavanja osobnih narativa ljudi koji su migrirali u Sloveniju iz drugih jugoslavenskih republika između 1945. i 1990. godine i koji su s procesima nacionalizacije tijekom 1990-ih doživjeli teškoće zbog svoje etničke pripadnosti.⁵

Na temelju tih heterogenih tema i prikupljenih iskustava, osmišljena je i predstavljena zajednička putujuća izložba u svim zemljama partnerima. Konceptualno, temelji se na pet suprotstavljenih emocija o kojima svjedoči analiza rezultata istraživanja.⁶ Rezultati su pokazali da svi naši informatori mogu biti smješteni negdje između ovih suprotnosti:

1. (Osjećaj) kod kuće i daleko, otpornosti i ranjivosti, tišine i otvorenosti, nepravde i pomirenja.

“Kamo točno pripadam? Gdje mi je dom? Koji dio naših novih naselja Sàmija možemo nazvati svojim? Imam li pravo tugovati za mjestom koje nikada nije bilo moje? Drugi s kojima sam razgovarao govore slične stvari, kao, primjerice, osjećam se kao kod kuće na periferiji ove zemlje, na mjestima gdje znam da nitko drugi ne žudi biti. Ne osjećam se vezano uz mjesto gdje živim. Ne mogu reći da sam ovdje nesretan, ali nedostaje mi duboka povezanost.” Elin Anna Labba, 40 godina, Švedska. Elin Anna je unuka Sàmija sa sjevera koja se bila prisiljena preseliti u Vájsáluoktu.

oko njih odbacili. Mnoga su djeca čiji je otac bio njemački vojnik etiketirana kao “njemačka kopilad”, a neka su se čak skrivala u za to predviđenim institucijama. Istodobno, u javnoj raspravi potisnute su i druge vrste odnosa između Norvežana i okupatora, poput velikog broja profiterskih tvrtki i pojedinaca koji su radili za Nijemce i opskrbljivali ih potrebnom robom i materijalima (Pabst 2022).

- 3 Istraživanje, provedeno među petnaestero Grenlandana, usredotočilo se na njihov osjećaj identiteta, migraciju između dviju zemalja i načine na koje je spajanje grenlandske i danske kulture utjecalo na njihove živote (usp. La Cour Jensen i Birthe Foget Olsvig 2022).
- 4 *Zbog granične politike izgubili smo tradicionalna mjesta ispaše uz Atlantski ocean. Umjesto toga, zemljištem su se trebali koristiti norveški poljoprivrednici. Švedska je premjestila obitelji i sobove u područja na švedskoj strani granice kako bi riješila taj problem. Ali drugi uzgajivači sobova već su živjeli na tim područjima. Željeli su zadržati svoju tradicionalnu zemlju, ali su morali napraviti mjesta za pridošlice. Sukobi koji su tada nastali i danas se osjećaju. Pašnjaci se još smanjuju (Nygård 2022).*
- 5 *Diskriminirajuće postupanje, etničke predrasude i stereotipi imali su neosporan utjecaj na te zajednice, što je kulminiralo aferom “Izbrisani”, kada je 25.671 osoba neslovenskog podrijetla izbrisana iz evidencije stalnog boravka, izgubivši sva prava koja su do tada uživali (Brenko i Purg 2022).*
- 6 <https://www.identityontheline.eu/home-away>

2. Pripadnost i otuđenost

“Tijekom odrastanja uvijek sam se osjećala drukčije. [...] U školi, svaki put kad bi učitelj spomenuo ‘Mi, Slovenci...’ na satu povijesti... Mislila sam ‘To nisam ja’ i osjećala se nekako odbačeno. Jednom me otac posjetio u vrtiću, rekla sam: ‘Tata, molim te govori slovenski.’ Danas to više ne smatram problemom, već nečim što me obogaćuje. Zbog toga se mogu slagati s različitim ljudima u različitim okruženjima. Migracijom i bezuvjetnom potporom, roditelji su mi proširili vidike.” Lidija Jularić, 25 godina, Slovenija. Njezini su se roditelji preselili iz Bosne u Sloveniju, gdje je i rođena.

3. Otpornost i ranjivost

“Fronta se približila i odlučili su nas premjestiti u drugi radni logor. Vodili su nas kroz gradove gdje su ljudi vidjeli kako smo odjeveni. [...] Dali su nam normalnu odjeću. [...] dodana je marama [...] koja je bila tamnoplava s bijelim točkicama veličine graška. S vremenom su bijele točkice počele nestajati i na tim mjestima pojavile su se rupe. Odlučila sam popraviti maramu. Zašto sam to morala raditi u mračnoj šumi gdje me nitko ne može vidjeti? Tek sada shvaćam da je ovo bio simboličan način da se ne odustane. Marama mi je bila vrlo draga, a nakon oslobođenja čuvala sam je kao uspomenu. Moram reći da je ova marama bila simbol borbe mlade djevojke za preživljavanje.” Yehudit (Dita) Sperling-Zupovitz, 99 godina, Litva. Preživjela iz geta Kaunas i koncentracijskog logora Stutthof.

4. Tišina i otvorenost

Od ranog sam djetinjstva dobio upute da nikome ne kažem da dolazim iz Njemačke. Nakon [rata], shvatio sam da su ove lažne priče za javnost dobre za mene. Imao sam prijatelje koji nisu imali takve lažne priče za javnost i koji su si kao odrasli oduzeli život, pucajući u sebe jer se više nisu mogli nositi s tim.” Bjørn, 77 godina, Norveška. Sin njemačkog vojnika.

5. Nepravda i pomirenje

“Bilo je nezamislivo da će se vjenčati. Brak je znak dobrih odnosa među narodima. Ali parovi su se sada počeli vjenčavati, to možete vidjeti.” Mikael Urheim, Švedska. Mikael govori o novoj stvarnosti koja je zaživjela kada je došlo do prisilnog preseljenja.

Osim osobnih narativa, na izložbi su prikazane fotografije predmeta koje su informatori naveli kao simbole svojih priča i s njima povezanih emocija.

“Ova je knjiga stara skoro kao i ja. Majka ju je ponijela sa sobom 1975. godine kada je došla u Sloveniju noseći mene i jedan kovčeg. [...] Mislim da za moju majku to predstavlja vezu s njezinim domom, jer su u to vrijeme žene odlazile... u potrazi za načinom da zarade svoj kruh... Moja je majka otišla sama i skrasila se ovdje. [...] Ovo je bila veza s njezinim domom. [...] Ono čega se najviše sjećam tih dana je miris domaće kuhane hrane: pileće juhe, savijače od višanja... miris doma, miris vremena koje je prošlo i nikada se neće vratiti.” Dragana Marošević, 50 godina, Slovenija. Dragana je kao djevojčica s majkom došla u Sloveniju i ondje živi s obitelji.

Koncept evaluacije slijedio je cilj izložbe, s ciljem razumijevanja mogu li izložbe sa svojim interpretativnim strategijama utjecati na svoju publiku na emocionalnoj razini i kako, što dovodi do empatičnijeg ponašanja šire javnosti i otpornosti onih koji su pogođeni sličnom traumom.

Publikom smatramo ne samo posjetitelje izložbi, već i informatore koji su ih zajedno stvorili u uskoj suradnji s kustosima muzeja.⁷

Sve su ove skupine opterećene kulturnim predrasudama koje u slučaju informatora i kustosa utječu na predloženi narativ, a u slučaju posjetitelja “oblikuju njihov posjet i utječu na njihove reakcije na njega”. (Macdonald 1992: 401) Macdonald tvrdi da je to mnogo veći problem od jedne od pojedinačnih i specifičnih ‘naivnih ideja’.⁸ “Vrste društvenih i kulturnih ideja koje ljudi mogu imati često je teško otkriti jer one uopće nisu ‘naivne’, ugrađene su u svakodnevni život i u njemu itekako imaju smisla.” (ibid.) Naivne ideje zapravo su zablude o fizičkom svijetu, koje se lako osporavaju i ispravljaju empirijskim dokazima. S druge strane, kulturne predrasude su pristranosti koje se ne mogu lako promijeniti jer one odražavaju složen skup vrijednosti koje međusobno djeluju i formiraju stavove prema novim susretima i iskustvima. Ovdje se radi o afektu. Tako uglavnom povijesni i antropološki muzeji prihvaćaju zaokret prema afektivnom u muzejima, jer se bave fluidnim društvenim i kulturnim kategorijama koje se, kao u prirodoslovnim muzejima, ne mogu empirijski dokazati. Afektu se u tom kontekstu pristupa kao “sastavnom dijelu stvaranja značenja” (Wetherell 2012: 4 u Golding 2013: 83), a ne kao učenju. Upravo izazivanjem osjećaja, afektivno kustostvo ispunjava svoju misiju usko povezanu s društvenom ulogom koju muzeji imaju u 21. stoljeću.

“Iako su muzeji već dugo mjesta afektivnog angažmana, ono što je novo i vrijedno pažnje u trenutnom ‘zaokretu prema afektivnom’ jest svrhovitost kojom se afekt i emocije iskorištavaju u muzejima. (...) Kao kustoska, teorijska i analitička perspektiva, afekt nudi ključan uvid u nove uloge koje muzeji mogu igrati u emocionalno sve zahtjevnijim vremenima.” (Varutti 2023: 61-62)

Golding dodatno ističe vrijednost poetike kao sredstva za otvaranje disciplina i prostora za glasove koji su povijesno isključeni, posebno za feminističke glasove i glasove crnih žena; kustoski autoritet utječe na publiku i promiče refleksivnost. (Golding 2013: 81) Isto vrijedi i za glasove migranata isključene iz redovnih nacionalnih diskursa, kako u zemljama iz kojih dolaze, tako i u zemljama domaćinima.

“Nismo znali ni kako živjeti, kako se ponašati, a oni su nas gledali strašno svisoka na mnogim mjestima, kako u Tortoni tako i u Tirreniji, ali ne i u Trstu. Više se sjećam u Toskani, upravo u Calambroneu, u Tirreniji, Talijani su svojoj djeci govorili: ‘Budi dobar, jer ću inače dopustiti izbjeglicama da te pojedu.’ Ovdje možete razumjeti kako je bilo našim roditeljima, dok su gledali da su

7 U skladu s ulogom muzeja u društvu i sve većim desetogodišnjim trendom participativnog upravljanja baštinom, publika, uključujući i informatore i posjetitelje, *zamišljena je kao aktivni tumači koji selektivno konstruiraju značenje na temelju svojih osobnih iskustava, asocijacija, pristranosti i osjećaja identiteta*. Međutim, tvrdi se da takva vizualizacija podcjenjuje pitanja moći dok romantizira moć aktivnosti publike, zanemarujući time pitanja odgovornosti. (Lambert 2010: 141) Ove su zamke uzete u obzir tijekom projekta *Ugroženi identiteti* upravo kroz procese evaluacije koji su se tijekom cijelog projekta odvijali među partnerima i među sugovornicima, kao i posjetiteljima iz različitih sredina koji su svoje dojmove o izložbi iskazali kroz rasprave u fokus grupama ili pojedinačne intervjue. Time su dobili priliku i kritizirati strategije istraživanja i tumačenja za koje su odgovorni bili samo kustosi i projektni partneri.

8 Naivne ideje uvela je u muzejsku praksu Minda Borun kroz svoje istraživanje u Znanstvenom muzeju Instituta Franklin u Philadelphiji. *Projekt istraživanja i primjene težio je otkriti raširene zablude o ideji gravitacije među posjetiteljima muzeja i testirati učinkovitost interaktivnih eksponata u mijenjanju tih naivnih ideja. Eksponati su osmišljeni kako bi se suprotstavili tipičnim i trajnim zabladama i omogućili posjetiteljima da prijeđu s naivnog znanja “početnika” na profinjenije razumijevanje znanstvenog “stručnjaka”*. (Borun, Massey i Lutter 1993: 201)

takvi prema nama ... Što smo mogli učiniti?... Ništa.” Luigi Donorà, 86 godina, Hrvatska-Italija. Nakon odlaska iz Istre, obitelj Donorà godinama je živjela u različitim izbjegličkim kampovima diljem Italije prije nego što se nastanila i prilagodila svom novom domu u Torinu u Italiji.

Afektivno kustostvo stoga se smatra metodologijom prikladnom za postizanje ciljeva projekta *Ugroženi identiteti*; senzibiliziranje šire javnosti o transgeneracijskim traumatskim migrantskim iskustvima kako bi se utjecalo na specifične okarakterizirane predrasude, o čemu se svjedoči i u okviru projekta, “stigmatizacijom pojedinaca i skupina s imigracijskim podrijetlom, koja se ponovno pojavljuje u Sloveniji i drugim europskim zemljama, doprinoseći ozračju isključenosti i žrtvenog jarca”. (Brenko i Purg 2022)

Kako bi se bolje razumjelo što je afektivno kustostvo u konkretnom slučaju *Ugroženih identiteta*, proces i sama izložba analizirani su kroz objektiv izgradnje afektivne niše.

Kao što je već rečeno, za potrebe ovog rada, afekt se shvaća kao sastavni dio stvaranja značenja vođenog osjećajima, dakle suprotno izgradnji kognitivne niše⁹ “koja se sastoji u razvoju i korištenju okolišnim resursima za pomoć u pamćenju, rješavanju problema, rasuđivanju i drugim oblicima razmišljanja” (Saarinen 2021: 545).¹⁰ Ugroženi identiteti radili su na manipuliranju resursima kako bi se utjecalo na način na koji se publika osjeća, primjenjujući tako izgradnju afektivne niše. Ova manipulacija resursima odnosi se na primijenjene kustoske strategije: osobne narative i predmete koji ističu snažna i, za većinu ljudi, osjetljiva i zabrinjavajuća iskustva.

U svom radu na primjeni izgradnje afektivne niše u umjetničkim muzejima, Saarinen tvrdi da ljudi stvaraju i koriste se jedinstveno sofisticiranim društveno-kulturnim i epistemičnim nišama koje također utječu na tijek evolucije. Kako bi se pozabavio onim što to podrazumijeva s obzirom na (umjetničke) muzeje i afektivno iskustvo, predlaže četiri teorijske specifikacije.

- Prvo, niše se mogu sastojati od širokog spektra okolišnih resursa. Materijalni resursi obuhvaćaju nežive stvari, uključujući prirodne predmete i ljudske artefakte, instrumente i alate te prirodne i proizvedene prostore i mjesta, kao što su utopišta za divlje životinje, privatni dnevni boravci i javne knjižnice. Društveni resursi se, pak, sastoje od ljudi s kojima komuniciramo, bilo da se radi o pojedincima, skupinama ili većim kolektivima.
- Drugo, možemo razlikovati niše u smislu njihovih primarnih domena utjecaja - to jest, prema vrstama mentalnih procesa i iskustava na koje se percipira da utječu (Krueger 2014; Maiese 2016; Sutton 2016; Saarinen 2020b) – izgradnja kognitivne niše naspram afektivne niše.

9 U biologiji se “niša” ponekad definira kao “uloga koju organizam zauzima u ekosustavu”. Kognitivna niša je slobodno proširenje ovog koncepta, temeljeno na ideji da u bilo kojem ekosustavu postoji mogućnost da organizam prestigne fiksnu obranu drugih organizama uzročno-posljedičnim zaključivanjem i kooperativnim djelovanjem (...). U svom radu Pinker (2010.) se posebno usredotočuje na višerazinsku suradnju i korištenje jezika kao kognitivnom nišom koju su izgradili ljudi kako bi preživjeli i napredovali.

10 Teorije izgradnje kognitivnih i afektivnih niša spadaju u širu ideju izgradnje kulturne niše. Teorija izgradnje niše proizlazi iz biologije, ukazujući na aktivnosti kojima organizmi mijenjaju svoje okruženje utječući na buduće generacije. Suprotno okolišnom naslijeđu, nalazimo kulturno naslijeđe, uključujući ljudske inovacije i tehnologiju, koje je imalo ogroman utjecaj na okoliš, igrajući ključnu ulogu u ljudskoj evoluciji (npr. različite poljoprivredne prakse). Laland, Olding-Smeets i Felman (2001.) tvrde da, budući da kulturni procesi obično djeluju brže od prirodne selekcije, izgradnja kulturne niše vjerojatno ima dublje posljedice od izgradnje niše temeljene na genima.

- Treće, funkcioniranje niša može se ispitati na različitim vremenskim skalama (Griffiths i Scarantino 2009; Colombetti i Krueger 2015; Sutton 2016; Saarinen 2020b). Gledano iz sinkrone perspektive, niše se iskorištavaju u određenim vremenskim razdobljima kako bi utjecale na istodobna mentalna stanja i procese, dok se analizom s dijakronijskog stajališta može vidjeti da se niše kumulativno razvijaju i funkcioniraju tijekom duljih vremenskih razdoblja.¹¹
- Četvrto, niše se razlikuju ovisno o dimenziji individualnosti – kolektiviteta (Sterelny 2010; Colombetti i Krueger 2015; Saarinen 2020b). U tom kontekstu, pojmovi “pojedinačno” i “kolektivno” određuju varijacije i u (a) izgradnji, prijenosu i iskorištavanju niša i (b) opsegu njihovih učinaka. (Saarinen 2021: 544-546)

Polazeći od Saarinenovog konceptualnog okvira, ovaj rad ima za cilj analizirati kako su zajedničke i lokalne izložbe *Ugroženi identiteti* uključivale okolišne resurse (artefakte, osobne narative) kako bi pokrenule afektivnu domenu (osjećaji posjetitelja) u sinkrono (specifična vremenska točka povezana s dostupnošću privremenih izložbi), kolektivno (zajedničko autorstvo izložbe) upravljanoj niši. Ako Saarinen misli na “estetsko afektivno iskustvo” (ibid.: 546), što znači one osjećaje, emocije i raspoloženja potaknute izloženim umjetničkim djelima, ovaj se rad odnosi na “narrativna afektivna iskustva” što znači one osjećaje i emocije izazvane osjetljivim osobnim narativima i osobnim predmetima.

Te su strategije ocijenjene kako bi se otkrilo odražava li ovaj pristup prije svega ciljeve afektivnog kustostva i nadalje, ima li afektivno kustostvo potencijal učiniti ljude empatičnijima i otpornijima.

Procjena identiteta na izložbama *Ugroženi identiteti* temeljila se na sumativnoj metodi¹² kakva se dogodila nakon otvaranja izložbi. Pitanja su osmišljena kroz participativni proces na razini projekta složivši se oko četiri osnovna pitanja koja želimo postaviti svojoj publici:

- Što vas je najviše dirnulo / najpozitivniji i najnegativniji dojmovi?
- Suosjećate li / povezujete li se na osobnoj razini s bilo kojom od priča?
- Je li izložba (dizajnom i sadržajem) ispunila vaša očekivanja? Nedostaje li nešto ili biste li nešto promijenili?
- Je li vas izložba navela da promijenite pogled na prošlu ili suvremenu migraciju?

Nadalje, evaluatorica projekta, koja je ujedno i autorica ovog rada, predložila je tri metode za provođenje evaluacije: korištenjem interaktivnim strategijama u kojima se publika poziva da stavi određeni znak (s prethodno dodijeljenim i objašnjenim značenjem) ispred priča s kojima

11 Saarinen se koristi primjerom koji su iznijeli Colombetti i Krueger (2015: 1171-1172) vjerskih prostora ‘osmišljenih da izazovu razne osjećaje, poput vjere, nade, strahopoštovanja, ljubavi, suosjećanja i krivnje, uz pomoć različitih materijalnih predmeta i prakse’. Te niše obično djeluju transgeneracijski i zbog toga “dovode do kulturno i društveno različitih afektivnih iskustava i modaliteta ponašanja” (ibid.). Povijesno usmjerene analize izgradnje niša tako otkrivaju načine na koje se niše kulturno stvaraju i ne prenose se genetski s generacije na generaciju putem institucija, zajedničkih tradicija i normi, akumulirane stručnosti i tako dalje (Saarinen 2021: 545).

12 Sumativno vrednovanje sastoji se od pitanja koja se postavljaju nakon završetka projekta. To uključuje pokušaj da se na kraju projekta sazna je li ispunio svoje izvorne ciljeve, a ako nije, zašto nije. To je najčešći oblik vrednovanja. Međutim, često je prekasno učiniti bilo što u vezi s problemima. Primjeri uključuju postavljanje pitanja učenicima što misle o radionici na kojoj su sudjelovali, traženje od posjetitelja da ispune upitnik nakon posjeta ili promatranje onoga što posjetitelji rade na izložbi (A. James, 2007. Razumijevanje publike, program razvoja vještina i mentorstva za muzeje; Muzej Londona).

suosjeća¹³, korištenjem QR kodovima koji vode do internetskih upitnika i na kraju, organiziranjem fokus grupa s približno deset sudionika koji bi mogli kroz dijalog izraziti svoje dojmove. Pismo je preporučeno kao najučinkovitije za vrstu informacija na koje smo ciljali.

Ovisno o mogućnostima, u nekim slučajevima ograničenim i zbog pandemije bolesti COVID-19, u drugima zbog nemogućnosti kontaktiranja slučajnih posjetitelja i pridruživanja intimnijoj fokusnoj grupi,¹⁴ evaluacija je provedena kao internetski upitnik u Danskoj i Sloveniji, fokusnom grupom u Hrvatskoj, Poljskoj, Litvi, Švedskoj i Sloveniji te pojedinačnim polustrukturiranim intervjuima u Norveškoj.

Profil publike u većini slučajeva bio je idealan za ovu vježbu: motivirani i rječni posjetitelji u rasponu od skupine psihologa, studenata, kustosa i članova zajednice koji se poistovjećuju s predstavljanim pričama. Bilo je i drugih: srednjoškolaca i suvremenih migranata, ali njihovi odgovori bili su prilično oskudni i nisu bili specifični iako su podržavali projekt i rabljene metode.

Prikupljena razmišljanja snažno podupiru prednosti afektivnog kustostva kao metode kojom se potiču smisleniji posjeti muzejima, što rezultira većom empatijom i otpornošću.

Na pitanje o osjećajima koje je izložba izazvala te o najpozitivnijem i najnegativnijem utjecaju, svi su posjetitelji izrazili određenu razinu osjećaja. Nitko nije rekao da ih izložba nije dirnula na nekoj emocionalnoj razini. Kada su artikulirane, emocije su se kretale od tuge, osnaživanja, osjećaja boli ili bespomoćnosti na široj društvenoj razini.

“Mislim da je to dovoljno i stvarno budi emocije i potiče na važna razmišljanja.” (Švedska)

“Osjećam se tužno nakon što sam vidio izložbu. Nismo napredovali. Mnogi su ljudi nosili tako težak teret kako nijedan čovjek ne bi trebao. Skloni smo misliti da je bolje zaboraviti nego ispričati.” (Norveška)

“Bilo je bolno vidjeti koliko negativnih stavova prema migracijama i koliko stereotipnih stavova još uvijek imamo u 20. i 21. stoljeću u ‘razvijenom svijetu.’” (Slovenija)

“Moguće je preživjeti! Sa svim tim posljedicama, moguće je preživjeti, to sam uspio razumjeti iz izložbe i da vam obiteljska podrška i bliski krug ljudi s kojima odrastate mogu pomoći da preživite tu traumu i nastavite dalje.” (Hrvatska)

“Najviše su me dirnule ove teme o intimnim odnosima i seksualnom nasilju, ne samo u Norveškoj, već i u drugim kontekstima. Najteži mi je ovaj dio gdje je tišina. Nekako, kada govore o nasilju u logorima i drugim vrstama nasilja, otvoreniji su oko ponovnog naseljavanja, promjene države i tako dalje, onda je lakše govoriti, ali to su najveće traume.” (Hrvatska)

Posebno je važna osobna povezanost koju su posjetitelji osjetili s predstavljanim pričama.

“Ova je izložba za mene vrlo emotivna jer me se osobno tiče. Od svega što sam ovdje pročitao, zapravo su me najviše dirnule priče Bosanaca u Sloveniji, jer mi je to vrlo blisko zato što i sam imam taj problem identiteta jer sam većinu svog života proveo u Jugoslaviji, pa sam se poistovjetio s tim da sam stranac u svojoj zemlji, a o tom identitetu jedva govorim. Potreslo me kad

13 Ovom su se strategijom koristili samo Muzeji Ajtte uz metodu fokusne grupe jer su mislili da je ova vrsta interakcije kulturno osjetljiva na njihovo izložbeno okruženje.

14 Kolege u Danskoj predstavili su zajedničku izložbu u Aarhusu tijekom festivala koji je rezultirao brojnim posjetima, ali kilometrima udaljenim od njih da bi proveli evaluaciju fokusnih grupa.

sam to vidio na drugim mjestima, kao i drugi ljudi, jednostavno šutim o svojim problemima.” (Hrvatska)

Iako je izložba predstavila različite migracijske priče iz sedam različitih država i vremenskih razdoblja, uključujući muškarce i žene, kao i različite dobne skupine, ipak je bilo prostora za kritike. Evaluacija fokus grupe, temeljena na dijalogu u malim skupinama, pomogla je u otkrivanju nekih propuštenih prilika prigodom bavljenja osobnom vezom s predstavljanim pričama.

“Izložba je vrlo dobra i dobro odrađena, ali pomalo jednostrana. Tražim priče s kojima bih se mogao poistovjetiti, ali ne postoji niti jedna riječ o LGTBQI + ljudima. Kao da ne postoje! Jeste li ikada provjerili koliko ih je bilo prisiljeno i još uvijek treba napustiti svoje zemlje i potražiti utočište jer su ugroženi zbog svog identiteta? Zašto o njima vlada tišina?” (Litva)

Također, to je omogućilo proširenje ideje o izložbama koje povezuju različite osjetljive skupine. Jedan je posjetitelj izjavio da zato što je izložba na otvorenom javnom prostoru, omogućuje veću dostupnost te stoga dopire do ljudi koji obično ne posjećuju muzeje. To je bila još jedna strategija koja podržava teoriju izgradnje afektivnih niša i mogućnosti koje se nude da utječu na ljude kroz promišljeno uređeni sadržaj.

“Izložba je vani (na otvorenom) i to je sjajna prilika drugim ljudima da se poistovjete ‘O, pogledajte koliko ljudi u svim dijelovima Europe ima istu traumu, nisam sam u ovome, mogu i preživjeti.’ U svakom slučaju, činjenica da to postoji, pruža mogućnost da se ljudi preispitaju, to je, po meni, stvarno dobro.” (Hrvatska)

Nakon mjesta održavanja kao ključnog elementa afektivnog kustostva, mogu se izdvojiti još tri osnovna elementa. Prvo, važnost predstavljanja osobnih priča i osjetljive baštine koja daje glas svojim nositeljima, ljudima koji su doživjeli ove priče i traume i pritom daje narativ u prvom licu.

“Ovdje je napravljen sjajan posao s dokumentiranjem važnih priča. Izložba pokazuje da je važno procesuirati traumu: pomaže razgovarati o tome!” (Norveška)

“Sviđa mi se jednostavan način predstavljanja teške prošlosti i davanja glasa našoj povijesti/baštini.” (Švedska)

“Obratila sam pozornost na izložbu prije svega zbog dizajna. Drugo, tema koja je predstavljena zadržala me duže vrijeme jer se radi o neuljepšanoj strani migracije. Kao i obično kada se dotaknemo ove teme, imamo velika očekivanja od sretnog kraja u novoj zemlji sa sretnim životom. Nažalost, tome nije uvijek tako... Cijenim iskren i stvaran dijalog s posjetiteljima izložbe.” (Litva)

“Vrlo zanimljiva izložba i sve one priče izravno s usana onih koji su doživjeli zlostavljanje. I na litavskom. Moji su roditelji morali iskusiti sovjetski gulag. Oboje su preživjeli, hvala Bogu, ali jedva da su pričali o tome... A ovdje ljudi pričaju... Svaka im čast na njihovoj hrabrosti da to učine nakon tako bolnih iskustava.” (Litva)

Drugo, da bi se moglo utjecati na posjetitelje na način da to izazove empatiju i otpornost, kao što je slučaj s *Ugroženim identitetima*, korisno je upotrebljavati različite materijale kao što su tekst i predmeti, ali s osjetljivošću, što znači da veza između teksta i predmeta mora imati dublje značenje za informatore kako bi se posjetiteljima poslala snažna poruka.

“Ovo mi je stvarno trebalo. Primjerice, ta marama koju je ona žena popravljala, ta marama s točkicama toliko mi je impresivna, taj mi je predmet toliko rekao; tako da ova koncepcija predmeta i izjava, od mene ima da.” (Hrvatska)

Naposlijetku, treći element je uloga kustosa u posredovanju u pričama na visoko profesionalan način. Profesionalnost se shvaća kao duboko razumijevanje konteksta u kojem i kako su se priče odvijale i povezanosti s informatorima. Ti se odnosi mogu osjetiti kroz izložbeni tekst, a ne samo izravnim dijalogom tijekom procesa zajedničkog stvaranja.

“Isprva sam zapeo za tu metalnu konstrukciju, ali onda mi je postalo nevažno kad sam počeo čitati i vidio razinu kvalitete tog teksta i kako su etnolozi psiholozi, koliko se pojmova iz psihologije ovdje zapravo rabi i koliko je to neodoljivo i tečno i da je specijalizacija naše profesije (psihologije) u nekim uskim područjima nevažna kada pogledate ovaj antropološki pristup. Bio sam zaista počašćen kvalitetom tog teksta, smatram tekst fenomenalnim.” (Hrvatska)

“Ne bih to mijenjala, bilo je vrlo blisko mom srcu.” (Slovenija)

Konačno, jedan od osnovnih ciljeva izložbe bio je utjecati na promjenu mentalnog sklopa i imati pozitivniji stav prema migrantima i njihovim potomcima. Izložba se, zajedno sa svojim interpretativnim strategijama, u određenoj mjeri pokazala kao promjena mentalnog sklopa. “Da, navela me da promijenim mišljenje. Veće razumijevanje i suosjećanje za sve uključene.” (Slovenija)

“To me navelo na razmišljanje o predrasudama, posebice prema bogatima, nekim ljudima koji su sada stigli kao izbjeglice. Kako drukčije gledamo na ljude koji dolaze iz sličnih situacija, ali na temelju nekog vanjskog izgleda, kategoriziramo ih drukčije i manje-više suosjećamo. Zato je potrebno stalno promišljanje, kako bi se polako mijenjala stajališta.” (Hrvatska)

Ondje gdje je već postojao pozitivan stav, izložba je svejedno imala pozitivan utjecaj na širenje područja empatije, potičući smislene susrete.

“To me ohrabrilo jer ćemo se sada ponovno susresti s ukrajinskim izbjeglicama i ohrabrilo me da im pristupim otvorenog uma jer nemamo pojma što im se dogodilo, izložba je u tom smislu velika podrška.” (Hrvatska)

“Ne, ali je proširilo moje znanje i produbilo moju emocionalnu vezu s ovim dijelom moje regije i povijesti ovih regija.” (Švedska)

Zaključno, izložba pokazuje veliki potencijal u artikuliranju afektivne metode kustostva i izgradnje afektivnih niša u muzejskom okruženju usmjerenih na kvalitativni razvoj publike, u ovom specifičnom slučaju, na migracijska pitanja. Osjećaji poput boli, tuge i otpornosti artikulirani su zajedno s povećanim osjećajem empatije. Iako je većina sudionika fokus grupe već bila senzibilizirana za migracijske teme, mnogi su izrazili mišljenje da su osobne priče na lokalnim jezicima, kao i predmeti povezani s teškim iskustvima imali snažan utjecaj na njih, te stoga vjeruju da se te interpretativne strategije mogu primijeniti i u drugim kontekstima i kod ljudi koji potpuno drukčije razmišljaju. Na temelju uvida u mišljenje sudionika fokus grupe, moguće je zaključiti da takav pristup doprinosi razvoju publike s jedne strane i poticanju empatije i otpornosti, s druge strane. Afektivno kustostvo stoga ima važno mjesto unutar šire društvene uloge muzeja, posebno zbog potencijala da utječe na buduće generacije koje u specifičnim slučajevima rade na emocijama, a ne na spoznaji.

LITERATURA I IZVORI

- BORUN, Minda, Christine MASSEY and Tiitu LUITER. 2010. „Naive Knowledge and the Design of Science Museum Exhibits”. *Curator- The Museum Journal* 36/3: 201-219, <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.1993.tb00794.x> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- BRENKO, Corinne and Urška PURG. 2022. “Up YU GO! Stories of Identities on the Line: A Slovene Case Study”. *Identity on the Line*. Published on November 7th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/up-yu-go-stories-of-identities-on-the-line-a-slovene-case-study/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- CIEHOLEWSKA HANOWSKA, Dorota. 2022. „We Met in Slupsk- Settlers Stories “. *Identity on the Line*. Published on November 9th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/wemet-in-slupsk-settlers-stories/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- GOLDING, Viv. 2013. „Museums, Poetics and Affect”. *Feminist Review* 104/1: 80–99, <https://www.jstor.org/stable/24571951> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- JAMES, Alison and Nicky BOYD. 2007. “Understanding Audiences: Skills Development and Mentoring Programme for Museums”. *Museum of London*
- LA COUR JENSEN, Soren and Ivalo Katrine Birthe FOGET OLSVIG. 2022. „Among Greenlanders in Denmark”. *Identity on the Line*. Published on November 7th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/among-greenlanders-in-denmark/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- LALAND, Kevin, ODLING-SMEE John and Marcus W. FELDMAN. 2001. „Cultural Niche Construction and Human Evolution”. *Journal of Evolutionary Biology* 14/1: 22-23, <https://doi.org/10.1046/j.1420-9101.2001.00262.x> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- LAMBERT, Theopisti Stylianou. 2010. „Re-Conceptualizing Museum Audiences: Power, Activity, Responsibility”. *Visitor Studies* 13/2: 130-144, <https://doi.org/10.1080/10645578.2010.509693> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- LATVYTE, Neringa. 2022. “Healing Soul Wounds: Women During the War”. *Identity on the Line*. Published on November 11th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/healing-soul-wounds-women-during-the-war/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- MACDONALD, Sharon. 1992. „Cultural Imagining Among Museum Visitors: A Case Study”. *Museum Management and Curatorship* 11/4: 401-409, [https://doi.org/10.1016/0964-7775\(92\)90079-K](https://doi.org/10.1016/0964-7775(92)90079-K) (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- MOSCARDA, Orietta and Tamara NIKOLIĆ ĐERIĆ. 2022. “Esuli e Rimasti: Building Dialogue in a Divided Community. *Identity on the Line*. Published on November 11th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/esuli-e-rimasti-building-dialogue-in-a-divided-community/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- NYGÅRD, Elina. 2022. „How to Curate and Build an Exhibition Involving Sensitive Personal Stories“. *Identity on the Line*. Published on November 7th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/how-to-curate-and-build-an-exhibition-involving-sensitive-personal-stories/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- PABST, Kathrin. 2022. “Secrets are Always More Dangerous than Stories or How to Shed Light on the Hidden?”. *Identity on the Line*. Published on November 7th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/secrets-are-always-more-dangerous-than-stories-or-how-to-shed-light-on-the-hidden/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- PABST, Kathrin. 2022. „Keep it Quiet! Family Secrets in the Aftermath of WWII. Long-Term Consequences of WWII in Norway, and its Repercussions Within Some Families“. *Identity on the Line*. Published on November 7th 2022, <https://i-on.museum/online-publication/keep-it-quiet-family-secrets-in-the-aftermath-of-wwii/> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- PINKER, Steven. 2010. „The Cognitive Niche: Coevolution of Intelligence, Sociality, and Language”. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107/Suppl 2: 8993-8999, <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.0914630107> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- SAARINEN A., Jussi. 2021. „How Museums Make Us Feel: Affective Niche Construction and the Museum of Non-Objective Painting”. *British Journal of Aesthetics* 61/4: 543–557, <https://academic.oup.com/bjaesthetics/article/61/4/543/6324851> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).
- VARUTTI, Marzia. 2023. „The Affective Turn in Museums and the Rise of Affective Curatorship”. *Museum Management and Curatorship* 38/1: 61-75, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2022.2132993> (pristupljeno: 31. kolovoza 2023.).